Sateenkaariperheet ry

18.10.2017
Lausunto

Asia:
Lausunto lakivaliokunnalle etu- ja sukunimilaista

HE 104/2017 vp

Sateenkaariperheet ry kiittää mahdollisuudesta lausua.

Yleisiä huomioita

Uudistuksen lähtökohdat

- Lapsen edun olisi tullut olla nimilain keskeinen lähtökohta, kun on kyse lapsen omasta etu- tai sukunimestä. Kuitenkin esityksessä lapsen etu alistetaan paikoittain muille eduille. Sukunimisuoja vaikeuttaa lapsen sukunimiyhteyden turvaamista monimuotoisissa perhetilanteissa.
- Lapsen etu tulisi huomioida myös yksilökohtaisesti, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimus edellyttää. Lain tulisi kyetä huomioimaan myös sukupuoltaan epätyypillisesti ilmentävien lasten ja erilaisissa (sateenkaari)perhetilanteissa elävien lasten yksilöllinen etu. Esitys epäonnistuu tässä erityisesti sukupuoltaan epätyypillisesti ilmentävien lasten edun suojelemisessa.
- Lapsen edun lisäksi nimilain uudistamisen toiseksi keskeiseksi lähtökohdaksi olisi tullut nostaa ihmisten vapaus valita itselleen mieltymystensä ja identiteettinsä mukainen etu- ja sukunimi. Ei ole mitenkään perustelua, että täysi-ikäinen ihminen ei voi vapaasti valita etunimeä oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta.

Hallituksen esityksessä on arvioitu lain vaikutuksia tavanomaista laajemmin. Lapsivaikutusten arvioinnista jää kuitenkin kokonaan puuttumaan arvio lain vaikutuksista sukupuoltaan epätyypillisesti ilmentäville lapsille. Hallituksen esitykset pyrkivät hallituksen oman arvion mukaan lisäämään lapsen osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia oman nimensä osalta, mutta lapsen itsemääräämisoikeus oman sukupuolen kokemuksensa mukaiseen nimeen ei parane lainkaan hallituksen esityksillä.

Sukunimisuojasta tulisi luopua kaikissa tilanteissa
Se vaikeuttaa lapsen yksilöllisen edun, tosiasiallisten perhesuhteiden ja sukunimiyhteyden turvaamista.

Hallituksen esitykset edistävät osittain perheiden monimuotoisuuden ja lapsen tosiasiallisten perhesuhteiden huomioimista sukunimen määräytymisessä (esimerkiksi avoparien yhteinen sukunimi, sijaisvanhemman sukunimi), mutta esitykset jäävät puolitiehen, johtuen ennen kaikkea linjauksesta säilyttää sukunimisuoja. Päätöksessä pysyttäytyä sukunimien suojassa *asetetaan muut edut lapsen edun edelle.*

Sukunimisuojasta luopuminen mahdollistaisi lapsen sukunimen valinnan tosiasiallisten perhesuhteiden perusteella paljon nyt esitettyä useammissa tilanteissa. Jos sukunimisuojassa pysyttäydytään, sille voidaan toki säätää poikkeuksia esimerkiksi perhesyistä hallituksen esityksen mukaisesti. Mutta jokainen poikkeus pitää säätää erikseen, ja jokaisen poikkeustilanteen tulee olla sellainen, että se on objektiivisesti osoitettavissa. Tämä johtaa siihen, että jos sukunimisuojassa pysytään, perheiden moninaisuutta ja lapsen tosiasiallisia perhesuhteita voidaan huomioida väkisinkin vain rajatulta osin. Jos sen sijaan sukunimisuojasta luovutaan, voisi sukunimen valita kaikissa tilanteissa lapsen tosiasiallisten perhesuhteiden mukaan.

Sukunimisuojassa pitäytymistä perustellaan sillä, että sukunimisuojasta luopuminen kokonaan olisi omiaan vahingoittamaan ja loukkaamaan tiettyjä väestöryhmiä, eikä huomioisi sukunimistöön liittyvää kulttuurista ja informatiivista merkitystä. Ilmeisesti sukunimisuojalle on hyvin laaja poliittinen kannatus yhteiskunnassa, kun *lapsen edun edelle on mahdollista asettaa näin toisarvoisia etuja*. Yksi seuraus sukunimisuojasta on myös erittäin monimutkainen säätely sukunimen ottamisen osalta.

Ehdotus: luovutaan sukunimisuojasta kokonaan

Jos sukunimisuojassa kuitenkin päätetään pitäytyä, sukunimisuojaa pitää heikentää tietyissä tilanteissa enemmän kuin 16§ ehdotetussa muodossaan mahdollistaa.
On erittäin kannatettavaa, että avopuolisoille tuodaan mahdollisuus ottaa yhteinen sukunimi, mutta esitetyt ehdot eivät huomioi perheiden moninaisia tilanteita riittävällä tavalla. *Yhteisen sukunimen ottaminen pitäisi olla mahdollista vaikka naimattomat puolisot eivät asuisi yhdessä.*

16§:n kohta 6 on perusteluissa määritelty niin tiukaksi, että se tuskin pystyy huomioimaan valtaosaa monimuotoisten perheiden erityisistä tilanteista vahvistaa tosiasiallisia perhesuhteita sukunimiyhteydellä, vaikkakin on hyvin arvokasta, että hallitus lisäsi lausuntomme perusteella perusteluihin esimerkkitapaukseksi sateenkaariperheen, jossa lapsella on useampi kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa. Lapsen sukunimen valinnalle tässä yhteydessä asetetaan kuitenkin muita ehtoja ja määrätään, että poikkeuspykälää tulee soveltaa suppeasti. *Siten 16§:n 6 kohta ei tule palvelemaan lapsen tosiasiallisten perhetilanteiden tunnistamista kuin hyvin harvoissa tapauksissa.*

Lapselle olisi voitava antaa pääsääntöisesti sellainen sukunimi, joka huomioi hänen tosiasialliset perhesuhteet ja vahvistaa niitä sukunimiyhteydellä. Tällaisen sukunimen antamisen ei pitäisi vaatia vanhemmilta erityistä perustelua ja lainsäädännön poikkeussääntöjen tuntemista.

- Lapselle olisi voitava antaa (syntymässä tai myöhemmin) sama sukunimi kuin hänen tosiasiallisella vanhemmallaan silloin kun vanhempia on useampia kuin kaksi tai kun on kyse uusperheestä.
- Lapsen edun mukaista voi myös olla, että hänelle annetaan sama nimi kuin hänen puolisisaruksellaan tai tosiasiallisella sisaruksellaan on.
- Vastaavasti lapselle olisi voitava antaa sen vanhemman nimi, joka on antanut hänet adoptoitavaksi. Joskus vanhemmuudesta luopuva vanhempi jää lapsen elämään tosiasiallisena vanhempana esimerkiksi silloin lapsella on useampia kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa alusta lähtien tai kun vahvistetaan niin sanottu avoin adoptio.

Ehdotus: Lisätään 6§:ään 4. momentti: ”Lapsen sukunimeksi voidaan 1-3 momentin estämättä valita myös lapsen vanhemmuudesta luopuneen vanhemman, lapsen puolisisaruksen, lapsen muun tosiasiallisen vanhemman tai muun tosiasiallisen perheenjäsenen nimi.”

On tärkeää, että perheen sisäinen adoptio on huomioitu esityksessä mainitulla tavalla adoptiolasta koskevassa pykälässä 8.

Etunimien sukupuolisidonnaisuudesta tulee luopua kokonaan

Hallituksen esitys pysyttäytyy etunimien sukupuolisidonnaisuudessa. Vaikka esityksen perusteluissa muuta väitetäänkin, *hallituksen esitykset eivät ota huomioon sukupuolivähemmistöjen tarpeita yhtään nykyistä paremmin*. Hallituksen esitykset vain vakiinnuttavat nykyistä käytäntöä sukupuoli-identiteettiin liittyvästä poikkeuskäytännöstä. Lisäksi hallituksen esitys luo sukupuolittamiseen liittyvän tilastollisen tarkastelun, joka vääjäämättä johtaa alkujaan sukupuolineutraalien uudisnimien sukupuolittumiseen ajan myötä.

Henkilötunnuksen pysyminen sukupuolitettuna ei millään konkreettisella tavalla edellytä, että etunimet pysyisivät sukupuolitettuina. Etunimen sukupuolittamisesta luopumisella ei olisi hallinnollista merkitystä. Etunimen sukupuolittaminen ei myöskään ole tärkeää henkilöiden tunnistamisen kannalta. Henkilön tunnistaminen ei ole ongelmallista, vaikka osa etunimistä on nykyisellääänkin sukupuolineutraaleja. *Sukupuolittamisesta luopumisessa on kyse nimenomaan arvovalinnasta, yhdenvertaisen kohtelun edistämisestä ja ihmisten identiteetin ja kokemuksen kunnioittamisesta tai kunnioittamatta jättämisestä.* Hallituksen teettämä kansainvälinen vertailu osoittaa, että työryhmän esitys pysyttäytyä sukupuolitetuissa etunimissä on *konservatiivinen ratkaisu verrattuna kehitykseen olennaisissa vertailumaissa,* vaikka tätä huomiota ei olekaan nostettu mukaan hallituksen esitykseen.

Etunimen sukupuolittaminen vaikeuttaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien aikuisten ja lasten elämää. Uusimpien tutkimusten mukaan noin 4-5 % väestöstä ei koe syntymäsukupuoltaan ainakaan täysin omakseen. Esityksessä mahdollistettavat poikkeukset sukupuolittamisen säännöstä on toteutettu kapeasta näkökulmasta sukupuolen moninaisuuteen. Ennen kaikkea on pyritty huomioimaan transsukupuolisten henkilöiden tarpeet, mutta heidänkin kohdallaan erityisesti vain sukupuolen korjaukseen hakeutuvien osalta*. Muiden sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ryhmien, kuten intersukupuolisten, muunsukupuolisten ja transvestiittien, tarpeet jäävät pääosin huomioimatta*. Näillä ryhmillä olisi erityisiä tarpeita sukupuolirajoja ylittävien ja sukupuolineutraalien etunimien käyttöön, sekä sukupuolineutraalien nimien pysyvyyteen sukupuolineutraaleina. Työryhmän esitykset eivät edistä näitä tavoitteita verrattuna nykytilanteeseen, vaan ainoastaan vakiinnuttavat nykyistä jäykkää, sukupuolittavaa ja syrjivää käytäntöä.

Esitetyt sukupuolittavat käytännöt ovat syrjiviä henkilöitä kohtaan, joiden sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolen ilmaisua ne eivät tunnusta. Syrjintä sukupuoli-identiteetin perusteella on kielletty tasa-arvolaissa (6 c § (30.12.2014/1329). Tasa-arvolaissa esitetty vaatimus edistää tasa-arvoa koskee myös lainsäätäjää.

Ehdotus: poistetaan 2§ 1. momentin 2. kohta.

Uudisnimille ei missään tapauksessa pidä luoda sukupuolittavaa automaatiota työryhmän esittämällä tavalla. Esityksen mukaan etunimien sukupuolittuneisuudesta pidetään kiinni, ja etunimen vakiintuneisuus tietylle sukupuolelle ehdotetaan ratkaistavaksi tarkastelemalla väestötietojärjestelmässä olevia merkintöjä kyseisestä nimestä kummallakin sukupuolella. Toiselle sukupuolelle vakiintuneen nimen voisi ottaa, jos väestötietojärjestelmässä on viisi elossa olevaa samaa sukupuolta olevaa henkilöä, jolla on sama nimi. Tämä vastaa nykyistä soveltamiskäytäntöä.

Ehdotettu käytäntö mahdollistaa niiden vanhojen sukupuolinneutraalien etunimien ottamisen ja antamisen, jotka jo nykyisellään ovat molempien sukupuolten käytössä. Sen sijaan uudisnimien osalta se luo kestämättömän tilanteen, joka johtaa vääjäämättä uudisnimien sukupuolittumiseen jossain vaiheessa. *Mietinnön mukaan uudisnimet ovat luonteeltaan aluksi sukupuolineutraaleja, mutta työryhmän esityksestä seuraa, että kun uudisnimi annetaan riittävän monelle samaa sukupuolta olevalle henkilölle, se jää toisen sukupuolen käyttämättömiin.* Ainoa mahdollisuus, miten uudisnimi voisi pysyä sukupuolineutraalina, on, että myös toisen sukupuolen edustajien määrä pääsee nousemaan viiden nimen kynnyksen yli, esimerkiksi maahanmuuton tai erityiseen syyhyn perustuvan nimenmuutoksen takia. *Valtaosassa tapauksia alun perin sukupuolineutraali etunimi kuitenkin vääjäämättä aikaa myöten sukupuolittuu ja jää vain toisen sukupuolen käyttöön.*

Jos joku on ottanut tieten tahtoen itselleen sukupuolineutraalin nimen, koska se ilmentää hänen sukupuoli-identiteettiään, on täysin kohtuutonta luoda lainsäädäntöä, joka väistämättä johtaa kyseisen henkilön nimen sukupuolittumiseen. Henkilön sukupuolineutraalina nimenä ottaman nimen sukupuolittaminen on kyseisen henkilön identiteetin vakava loukkaus. Työryhmä perustelee, että sukupuolittuneissa etunimissä pysyttäytyminen ei ole ongelma sukupuolineutraaleja nimiä kaipaaville, koska uudisnimet ovat luonteeltaan sukupuolineutraaleja. Samalla työryhmä esittää automaation, joka väistämättä sukupuolittaa nämä nimet. *Uudisnimet on jätettävä sukupuolittamisen ulkopuolelle, vaikka nimi olisi viidellä saman oikeudellisen sukupuolen edustajalla. Sukupuolineutraalin nimen on pysyttävänä sukupuolineutraalina, jotta nimenhaltijan oikeuksia ei loukata.*

> Ehdotus: Lisätään 3§ 2. momentti: ”Ne nimet, jotka lain voimaantulon aikaan ovat sukupuolineutraaleja, ja kaikki uudisnimet, jotka otetaan käyttöön lain voimaan tulon jälkeen, pysyvät molempien sukupuolien käytössä riippumatta niiden naisten ja miesten määristä, joilla ne tulevaisuudessa ovat käytössä. Ne toisin sanoen pysyvät sukupuolineutraaleina jatkossakin.”

Myös alaikäisen lapsen etunimi on joskus tarpeen muuttaa nimeksi, joka on sukupuolittunut hänen oikeudellisen sukupuolensa vastaisesti. Nimen korjaaminen suojelee sukupuoliristiriitaa kokevien ja sukupuolinormeista selkeästi erottuvien lasten ja nuorten turvallisuutta ja tukee heidän identiteettiään ja ns. sosiaalista transitiota. Nykykäytäntö ja ehdotetut esitykset eivät sisällä ehdottomia esteitä tälle, mutta alistavat sen viranomaisharkintaan poikkeuspykälien kautta. Hallituksen esityksen perustelut eivät nosta millään lailla esille sitä, että tarve etunimen muuttamiseen sukupuoli-identiteettiin liittyvän syyn perusteella koskee usein nimenomaan lapsia ja nuoria. Asian vaikeneminen hallituksen esityksessä ei tue rohkeaa ja lapsen oikeudet huomioivaa tulkintakäytäntöä viranomaisen työssä.

> Ehdotus: Valiokunta kirjaa omaan mietintöönsä huomion siitä, että myös alaikäisen henkilön identiteettiä ja turvallisuutta on usein syytä tukea korjaamalla etunimeä sukupuoli-identiteettiin liittyvään syyn perusteella.

Lisätietoja antaa:

Juha Jämsä
toiminnanjohtaja
044 997 1956
juha.jamsa@sateenkaariperheet.fi

Sateenkaariperheet ry on vuonna 1997 perustettu lastensuojelu- ja perhejärjestö. Se toimii Suomen sateenkaariperheiden lasten ja vanhempien sekä perhettä suunnittelevien ja vanhemmuudesta kiinnostuneiden ihmisten kontaktifoorumina, vertaistuen tarjoajana, oikeuksien puolustajana, tiedonvälittäjänä ja edunvalvojana sekä perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten kouluttajana.

Sateenkaariperheet ry haluaa kiinnittää huomiota siihen, että erilaisten perheiden näkökulma tulee lähtökohtaisesti aina huomioida lainsäädäntötyössä, jotta uudistettavat käytännöt huomioivat kaikki lapset ja perheet. Perheiden monimuotoisuutta edustaa yksittäisten perhejärjestöjen lisäksi Monimuotoiset perheet -verkosto, jonka asiantuntemus on lainsäätäjän käytettävissä. *www.monimuotoisetperheet.fi*